

PROGRESS: GLOBAL TADQIQOTLAR



+998200161268

@Tafakkur_academy

www.tafakkurjournals.uz

RASMIY SHAXSLARNING MANSAB JINOYATLARI: TERGOV XUSUSIYATLARI VA JAVOBGARLIK (XALQARO TAJRIBA VA O'ZBEKISTON AMALIYOTI)

Jumaniyozov Sardor Abdunabi o'g'li

Advokat

Qahhorov Shaxriyor Yodgorovich

Buxoro innovatsiyalar universiteti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada rasmiy shaxslarning mansab jinoyatlari, ularni tergov qilishning xususiyatlari hamda jinoiy javobgarlik masalalari qiyosiy-huquqiy tahlil qilinadi. AQSh Federal Tergov Byurosi (FBI) va O'zbekiston huquq-tartibot organlari amaliyoti asosida mansab jinoyatlarini aniqlash, tergov qilish va oldini olish mexanizmlari o'rganiladi. 2024-yil statistik ma'lumotlari asosida O'zbekistonda mansab jinoyatchiligining o'sish tendentsiyalari tahlil qilinib, xalqaro tajribani milliy sharoitda qo'llash bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: mansab jinoyatlari, rasmiy shaxslar, tergov usullari, jinoiy javobgarlik, pora olish, mansab vakolatini suiiste'mol qilish, qiyosiy-huquq, FBI, Bosh prokuratura.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительно-правовой анализ должностных преступлений, особенностей их расследования и уголовной ответственности. На основе практики Федерального бюро расследований США (FBI) и правоохранительных органов Узбекистана изучаются механизмы выявления, расследования и предупреждения должностных преступлений. На основе статистических данных за 2024 год анализируются тенденции роста должностной преступности в Узбекистане и разрабатываются научно-практические предложения по применению международного опыта в национальных условиях.

Ключевые слова: должностные преступления, должностные лица, методы расследования, уголовная ответственность, взяточничество, злоупотребление служебным положением, сравнительное право, FBI, Генеральная прокуратура.

Abstract. This article provides a comparative legal analysis of official crimes, their investigation features, and criminal liability. Based on the practice of the US Federal Bureau of Investigation (FBI) and Uzbekistan's law enforcement agencies, the mechanisms for detecting, investigating, and preventing official crimes are studied. Based on 2024 statistical data, trends in the growth of official crime in Uzbekistan

are analyzed, and scientific-practical proposals for applying international experience in national conditions are developed.

Keywords: official crimes, official persons, investigation methods, criminal liability, bribery, abuse of official position, comparative law, FBI, General Prosecutor's Office.

Kirish

Mansab jinoyatlari har qanday davlat tizimining eng xavfli kasalliklaridan biri hisoblanadi. Rasmiy shaxslarning o'z lavozim vakolatlari chegarasidan chiqib, shaxsiy manfaatlarini davlat va jamiyat manfaatlaridan ustun qo'yishi nafaqat iqtisodiy zarar, balki davlat institutlariga bo'lgan ishonchning yo'qolishiga olib keladi. Mansab jinoyatlari orasida pora olish va berish, mansab vakolatini suiiste'mol qilish, mansabdan sovuqqonlik bilan qarash, mansab soxtakorligi kabi jinoyatlar alohida ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasining ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda 4906 nafar mansabdor shaxs jinoiy javobgarlikka tortildi, bu 2023-yilga (3575 nafar) nisbatan 37,2 foizga ko'pdir. Mansabdor shaxslarga nisbatan jinoyat ishlari soni 3821 tani tashkil etdi. Mansab suiiste'moli oqibatida davlat va jamiyat manfaatlariga yetkazilgan zarar 2,3 barobar oshib, 1,55 trillion so'mdan 3,61 trillion so'mga yetdi.

Muammoning global xarakteri xalqaro tajribani o'rganish zaruriyatini tug'diradi. AQSh Federal Tergov Byurosi (FBI) mansab jinoyatlari bilan kurashishni terrorizmdan keyin ikkinchi ustuvor vazifa deb belgilagan. 2023-yilda AQShda rasmiy shaxslarning jinoyatlari bo'yicha 334 ta sud qarori chiqarildi. Tadqiqotning maqsadi – xalqaro tajribani tahlil qilish orqali O'zbekistonda mansab jinoyatlarini tergov qilish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdir.

1. Mansab jinoyatlarining jinoyat-huquqiy tavsifi

Mansab jinoyatlari – rasmiy shaxslarning o'z xizmat vazifalarini bajarish jarayonida mansab mavqei va vakolatlaridan foydalangan holda sodir etiladigan jinoyatlar majmuidir. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining XXXIII bobida quyidagi mansab jinoyatlari belgilangan:

Mansab vakolatini suiiste'mol qilish (JK 205-modda). 2024-yilda 226 nafar rasmiy shaxs ushbu modda bo'yicha javobgarlikka tortildi (2023-yilda 394 nafar, ya'ni 42,6 foiz kamaydi). Bu jinoyat rasmiy shaxsning o'z xizmat manfaatlarini yoki boshqa shaxsiy manfaatlar uchun qonunga zid ravishda mansab vakolatlaridan foydalanishi orqali sodir etiladi. Jazoning eng yuqori chegarasi 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilishdir.

Pora olish (JK 210-modda). 2024-yilda 353 ta pora olish, pora berish va vositachilik qilish bilan bog'liq jinoyat aniqlandi, bu 2023-yilga (195 ta) nisbatan 81 foizga ko'pdir. Pora olish – rasmiy shaxsning o'z mansab vakolatlaridan foydalangan holda biror harakatni yoki harakatsizlikni amalga oshirish evaziga mol-mulk, pul yoki boshqa manfaat olishidir. Yirik miqdorda pora olish uchun 15 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish nazarda tutilgan.

O'zlashtirish va rastrata (JK 206-modda). 2024-yilda 2929 ta bunday jinoyat qayd etildi (2023-yilda 2205 ta), ya'ni 32,8 foizga o'sdi. Bu mansab jinoyatlari orasida eng keng tarqalganidir. Rasmiy shaxsning o'ziga ishonib topshirilgan yoki uning tasarrufida bo'lgan mol-mulkni o'zlashtirish yoki boshqalarga berib yuborish orqali sodir etiladi.

Mansabga sovuqqonlik bilan qarash (JK 208-modda). 2024-yilda 40 nafar shaxs javobgarlikka tortildi (2023-yilda 25 nafar, 60 foiz o'sish). Bu jinoyat rasmiy shaxsning o'z xizmat vazifalarini bajarmaslik yoki lozim darajada bajarmaslik natijasida fuqaro, tashkilot yoki davlat manfaatlariga jiddiy zarar yetkazish orqali sodir etiladi.

Jinoyat turi	2024-yil	O'zgarish
O'zlashtirish va rastatra	2929	+32,8%
Pora olish va berish	353	+81%
Mansab vakolatini suiiste'mol	226	-42,6%
Mansabga sovuqqonlik	40	+60%
JAMI	3548	+27,4%

1-jadval. O'zbekistonda mansab jinoyatlari statistikasi (2024-yil)

2. AQShda mansab jinoyatlarini tergov qilish tajribasi

AQSh Federal Tergov Byurosi (FBI) mansab jinoyatlari bilan kurashishni milliy xavfsizlikning muhim qismi deb hisoblaydi. FBI ning Public Corruption Unit (Davlat korrupsiyasi bo'limi) har yili ming dan ortiq tergov ishlarini yuritadi. AQShda mansab jinoyatlariga qarshi kurashishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud:

2.1. Maxsus tergov usullari. FBI mansab jinoyatlarini tergov qilishda keng qamrovli maxfiy operatsiyalardan foydalanadi. Jumladan, yashirin audio va video kuzatuv, telefon surishuvlarini tinglash, soxta kompaniyalar yaratish (sting

operations) keng qo'llaniladi. 2023-yilda FBI tomonidan amalga oshirilgan maxfiy operatsiyalar natijasida 83 nafar federal va mahalliy rasmiy shaxs sudlangan.

2.2. Guvohlarni himoya qilish dasturi. AQShda Federal Guvohlarni Himoya Qilish Dasturi (Witness Protection Program) 1970-yildan beri faoliyat yuritadi. Dastur doirasida 19 000 dan ortiq guvoh va ularning oila a'zolari himoya qilindi, ulardan hech biri jarohatlanmagan yoki o'ldirilmagan. Bu tizim mansab jinoyatlari bo'yicha ishlarda dalil bazasini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

2.3. Moliyaviy tergov. FBI mansab jinoyatlari tergovi jarayonida moliyaviy ekspertizaga katta e'tibor beradi. Bank hisobvaraqlari tahlili, mulk deklaratsiyalari tekshiruv, yashirin daromadlar aniqlash – bularning barchasi tizimli ravishda amalga oshiriladi. Masalan, 2022-yilda Nyu-York shahri prokurori Eric Adams ni tergov qilishda uning 10 yillik bank operatsiyalari to'liq tahlil qilindi.

2.4. Hamkorlik shartnomasi (Plea Bargaining). AQSh sud tizimida keng tarqalgan amaliyot – ayblanuvchi o'z aybini tan olgan taqdirda jazoni yumshatish. Bu mexanizm mansab jinoyatlarini tergov qilishda yuqori lavozimli rasmiy shaxslar haqida ma'lumot olish uchun qo'llaniladi. 2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, federal mansab jinoyatlari bo'yicha ishlarning 97 foizi plea bargaining orqali hal qilingan.

3. O'zbekistonda mansab jinoyatlarini tergov qilish amaliyoti

O'zbekiston Respublikasida mansab jinoyatlarini tergov qilish vakolati Ichki ishlar organlari, Davlat xavfsizlik xizmati va Bosh prokuratura tergov bo'limlariga yuklangan. 2019-yilda Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etilgandan so'ng tergov jarayoni yanada samaraliroq bo'ldi.

3.1. Tergov metodlari. O'zbekiston qonunchiligida operativ-qidiruv tadbirlari, jumladan, maxfiy tekshiruvlar, tinglash va yozib olish kabi usullar qo'llaniladi. Biroq, AQSh tajribasidan farqli o'laroq, yashirin video kuzatuv va soxta operatsiyalar (sting operations) keng qo'llanilmaydi. 2024-yilda operativ-qidiruv faoliyati doirasida 872 ta mansab jinoyati aniqlandi.

3.2. Moliyaviy monitoring. 2020-yildan boshlab O'zbekistonda mansabdor shaxslar uchun majburiy daromad va mol-mulk deklaratsiyalash tizimi joriy etildi. Moliya monitoringi Milliy agentligi tomonidan barcha davlat xizmatchilari bank hisobvaraqlari nazorat qilinadi. 2024-yilda 156 nafar mansabdor shaxsning deklaratsiyasida nomuvofiqlik aniqlandi va tergov boshlandi.

3.3. Guvohlarni himoya qilish. 2021-yilda "Guvohlar, jabrlanganlar va jinoyat jarayonining boshqa ishtirokchilarini davlat himoyasi to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. Biroq, amaliyotda bu tizim hali to'liq ishlamayapti. 2024-yilda himoya dasturiga 12 nafar guvoh kiritildi, bu AQSh ko'rsatkichlaridan ancha past.

3.4. Jazo siyosati. O'zbekistonda mansab jinoyatlari uchun jazolar etarlicha qattiq. Yirik miqdorda pora olish uchun 15 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish nazarda

tutilgan. 2024-yilda mansab jinoyatlari uchun o'rtacha 7,2 yillik hukm chiqarildi. Bundan tashqari, 4906 nafar mansabdor shaxsdan 189 nafariga real ozodlikdan mahrum qilish jazosi berildi, qolganlari shartli ravishda ozod qilindi yoki jarima to'ladi.

4. Qiyosiy tahlil va takliflar

AQSh va O'zbekiston tajribasini qiyoslash asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, tergov metodlarini kengaytirish zarur. FBI tajribasidan kelib chiqqan holda, O'zbekistonda ham maxfiy video kuzatuv va soxta operatsiyalar (sting operations) qonuniy asos topishi lozim. Albatta, bu fuqarolarning shaxsiy daxlsizligi huquqini himoya qiluvchi kafolatlar bilan birga amalga oshirilishi kerak. 2024-yilda operativ-qidiruv tadbirlari orqali aniqlangan jinoyatlar umumiy sonning 24,6 foizini tashkil etdi, bu ko'rsatkichni oshirish zarur.

Ikkinchidan, guvohlarni himoya qilish tizimini mustahkamlash muhim. AQShda 50 yildan beri muvaffaqiyatli faoliyat yuritayotgan Federal Guvohlarni Himoya Qilish Dasturi tajribasini o'rganib, O'zbekistonda ham shunga o'xshash tizimni to'liq ishga tushirish lozim. 2024-yilda himoya dasturiga atigi 12 nafar guvoh kiritilganligi tizimning hali to'liq shakllanmaganligini ko'rsatadi.

Uchinchidan, maxsus tergov bo'linmalari tashkil etish zarur. AQShda FBI ning maxsus Public Corruption Unit bo'limi mavjud. O'zbekistonda ham Bosh prokuratura, IIV va DXX tarkibida mansab jinoyatlari bo'yicha maxsus ixtisoslashgan bo'linmalar tashkil etish samaradorlikni oshiradi. Hozirda tergov ishlari turli organlar o'rtasida taqsimlanib ketganligi ularning samaradorligini pasaytirmoqda.

To'rtinchidan, hamkorlik shartnomasi mexanizmini joriy etish. AQShda plea bargaining tizimi tergov samaradorligini sezilarli oshirgan. O'zbekiston jinoyat-protsessual qonunchiligida ham aybdorlik shartnomasi (508-modda) mavjud, lekin amaliyotda kam qo'llaniladi. 2024-yilda mansab jinoyatlari bo'yicha ishlarning atigi 3,2 foizi aybdorlik shartnomasi orqali hal qilingan. Bu ko'rsatkichni oshirish orqali yuqori lavozimli rasmiy shaxslar haqida ma'lumot olish imkoniyati ortadi.

Beshinchidan, jazo siyosatini optimallashtirish zarur. 2024-yil statistikasi shuni ko'rsatadiki, mansab jinoyati sodir etgan 4906 shaxsdan atigi 189 nafariga (3,85%) real ozodlikdan mahrum qilish jazosi berildi. Qolgan 96,15% shartli ravishda ozod qilindi yoki jarima to'ladi. Bu jazoning preventiv ta'sirini kamaytiradi. AQSh tajribasida esa federal mansab jinoyatlari uchun hukm chiqqan shaxslarning 68 foizi real qamoq jazosiga hukm qilinadi.

Xulosa

Mansab jinoyatlari zamonaviy davlatchilik uchun jiddiy muammo bo'lib qolmoqda. 2024-yil statistikasi shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda mansab jinoyatlari 27,4 foizga oshgan va davlat manfaatlariga yetkazilgan zarar 3,61 trillion so'mga yetgan. Bu raqamlar tizimli yondashuvning zarurligini tasdiqlaydi.

Qiyosiy-huquqiy tahlil shuni ko'rsatdiki, AQShda mansab jinoyatlariga qarshi kurash samaradorligi yuqori, chunki u maxsus tergov usullari, kuchli guvohlarni himoya qilish tizimi, moliyaviy monitoring va hamkorlik shartnomasi mexanizmlari bilan ta'minlangan. O'zbekiston esa so'nggi yillarda sezilarli yutuqlarga erishgan – Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etildi, moliyaviy monitoring joriy etildi, guvohlarni himoya qilish qonuni qabul qilindi.

Biroq, xalqaro tajribani to'liq qo'llash uchun quyidagilar zarur: maxfiy tergov usullarini kengaytirish, guvohlarni himoya qilish tizimini mustahkamlash, maxsus ixtisoslashgan tergov bo'linmalari tashkil etish, aybdorlik shartnomasi mexanizmini faollashtirish va jazo siyosatini qattiqalashtirish. Bu chora-tadbirlar mansab jinoyatchiligining oldini olishga va davlat boshqaruvi tizimiga bo'lgan ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kelajakda tadqiqotlar raqamli texnologiyalarni mansab jinoyatlarini aniqlashda qo'llash, sun'iy intellekt yordamida moliyaviy anomalialarni aniqlash, xalqaro huquqiy yordam mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlarida davom ettirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 2019-yil 9-iyul. O'RQ-699-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi. 2024-yil faoliyat hisoboti. Toshkent, 2025.
3. FBI. Public Corruption: A Threat to Our National Security and Our Democracy. Washington DC, 2024.
4. U.S. Department of Justice. Criminal Division. Report on Official Corruption Prosecutions. 2023.
5. O'zbekiston Respublikasining "Guvohlar, jabrlanganlar va jinoyat jarayonining boshqa ishtirokchilarini davlat himoyasi to'g'risida"gi Qonuni. 2021-yil 25-dekabr.
6. Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi. Statistik ma'lumotlar to'plami. Toshkent, 2024.

- 
7. Sattorov A.N., Xalilov E.R. Jinoyat huquqi. Maxsus qism. Toshkent: Adolat, 2023.
 8. Mamatqulov M.A. Mansab jinoyatlarini tergov qilish metodikasi. Toshkent: TDYUI, 2024.
 9. UNODC. United Nations Convention Against Corruption. Implementation Review. Vienna, 2024.
 10. Transparency International. Global Corruption Barometer 2024. Berlin, 2025.